

“Qu’est-ce que c’est – genres et sexualités?”

– indtryk og læsefrugter fra en fransk køns- og seksualitetsdebat

Den angelsaksiske køns- og seksualitetsforskning har de seneste 15 år udviklet sig og fået nye skud på stammen som f.eks. de i øvrigt meget forskellige studier, der er blevet kendt som “Queer Theory”. Denne fremgang har smittet af på forskningen mange andre steder. Eller omvendt har interessen for køns- og seksualitetsstudier i andre lande, fået forskere til at kigge efter denne angelsaksiske tendens. For den angelsaksiske forskning har ikke patent på området, og måske er vi nået til et punkt, hvor det er randområderne og de små landes forskning, der er interessant og kan bidrage med et andet perspektiv. Siden jeg begyndte mine ph.d. studier ved Teater- og Dansevidenskab i Stockholm, har en sidegevinst været små refleksioner over de geo-intellektuelle landskaber i køns- og seksualitetsforskningen. Da jeg som et led i en udveksling befinder mig i Paris, har disse overvejelser taget endnu en drejning og fået endnu et perspektiv. For

spørgsmålene om køns- og seksualitetsforskningens plads og rolle melder sig her endnu en gang. Og selv om de til tider tager form af en kamp mod vejrmøller, som faktisk er farlige, som i Monique Wittigs fantastiske drama over Don Quichote *Le voyage sans fin*¹, er der mange refleksioner at hente.

Forudsætninger

Man skulle tro, at man i Frankrig havde mere end rigelige, filosofiske forudsætninger for en levende debat om køn og seksualitet. I den angelsaksiske forskning handler det ikke sjældent om Foucault og seksualitetens historie, feminismen og Simone de Beauvoir, Irigaray og Cixous, Kristevas litteraturteori, om Lacan, som bliver både anvendt og skældt ud, om Deleuze og Guattari og begærsmaskinerne, bare for at nævne nogle. Men hvis franske forskere har de filosofiske forudsætninger, er der måske nogle politiske og institutionelle forudsætning-

ger, der mangler. Centrene for køns- og seksualitetsforskning kan tælles på én hånd. Feminismen har trange kår, og queerstudier kan ikke siges at have slået igennem. Alligevel er debatten af mange årsager interessant at følge, takket være enkeltstående forskere og mindre grupper, der med engagement gør en indsats for at holde debatten og forskningen i gang og står bag diverse publikationer.

Et fuldkomment overblik er i sagens natur umuligt. Jeg vil her gennem et blik på nogle få af de seneste publikationer koncentrere mig om den debat, den angelsaksiske queerforskning har vakt, og på den franske forskning, som fokuserer på spørgsmål om heteronormativitet og homoseksualitet. Men først et par aspekter, som det kan være vigtigt at holde sig in mente.

Frankrig og USA – for eller imod “communautarisme”

En del af de indtryk, man kan få af debatten i Frankrig, har at gøre med Frankrigs forhold til især USA. Den angelsaksiske forskning har udnyttet den franske poststrukturalisme, også kendt som “French Theory”, selv om denne betegnelse og gruppering er et amerikansk produkt², til en fornyet forskning omkring køn og seksualitet. Det samme har i langt mindre grad været tilfældet i Frankrig, hvor de selvsamme forfattere har haft en forholdsvis marginal status, eller er blevet anvendt i andre sammenhænge. Disse forfattere har fået et nyt liv på den anden side af Atlanten, nogle gange er de ligefrem blevet transformeret, og når de således vender tilbage i nye klæder, giver det anledning til nye spørgsmål.

En medvirkende årsag til, at forskning i heteronormativitet og seksuelle minoriteter har haft svære vilkår i Frankrig, er muligvis den republikanske holdning til “communautarisme”. Det er ikke

helt let at definere “communautarisme”, som er et relativt nyt ord i Frankrig. Men tilnærmelsesvis kan man sige, at det er en politik baseret på en sammenslutning i en gruppe med specielle interesser. Det sættes i modsætning til universalisme og har i Frankrig en tydelig negativ klang, i modsætning til i USA hvor det har andre konnotationer og ofte en positiv klang. (Der er det en samlebetegnelse for alle mulige slags grupperes mere eller mindre politiske sammenslutninger og initiativer, fra affaldssortering i nærområdet til etniske grupperes anerkendelse, fra højre til venstre på den politiske skala.) I USA har minoritetsgrupper udnyttet poststrukturalismen og postkolonialismen til at skabe en identitetspolitik (selv om den ofte er begrænset til et akademisk og eventuelt militant miljø). I Frankrig er en sådan identitetspolitik sværere at føre. Den bliver hurtigt udnævnt til “communautarisme” og dermed affejet i universalismens og republikkens navn. Det er en grundindstilling, der fungerer som et tveægget sværd. Den stiller alle lige i princippet, men gør det sværere at se de faktiske minoriteter. Det giver våben at kæmpe for ligestilling med, men gør det sværere at opnå anerkendelse af en gruppe og dens vilkår.

À propos

Det homoseksuelle miljø er ikke baseret på en “communauté” eller en “communautarisme”. Alligevel spørger man sig selv, om det er det spøgelse, der dukker op, når der skal gives penge til kulturelle aktiviteter. Men her er der også andre spøgelser, som magtfordelingen mellem mænd og kvinder eller lesbisk usynlighed, der spiller ind. Jeg tolker ikke, men nævner bare: en filmfestival for både bøsere og lesbiske får støtte til sine aktiviteter (Festival du film gay et lesbien de Paris); en anden festival (Cinéfabule – quand les lesbiennes se font du cinéma) som har

eksisteret i 15 år og erklærer sig "non-mixte", dvs. udelukkende for kvinder, har indtil dette år ikke fået støtte. I år var det dog meget tæt på, men hvad afgørelsen endte med at blive, stod stadig hen i det uvisse, da festivalen løb af stablen. Det kan lyde som om, jeg er ved at fjerne mig fra mulighederne for forskning i køn og seksualitet, men i virkeligheden er der måske ikke så langt. For en del typer af forskning baserer sig på kulturelle aktiviteter og deres historie. For at have tilgang til det, kræves det, at der er spor, der overlever og f.eks. varetages i arkiver. I Paris findes der lesbiske arkiver, som varetages på frivillig basis. De har fået tag over hovedet i et hus, som andre feministiske organisationer får en smule støtte til at drive, men de får ingen støtte selv. For omtrent halvandet år siden blev der taget initiativ til et nyt historisk arkiv om homoseksualitet i Le Marais, kvarteret i Paris, som siden slutningen af 70'erne har udviklet sig til et synligt gay kvarter. Ifølge forslaget skulle dette arkiv af "historiske årsager" kun omfatte mandlig homoseksualitet. Selvfølgelig og heldigvis affødte dette kup en heftig debat og protest.

Heteronormativiteten som problem

Men for nu at gå til noget mere opmuntrende. Der findes også lokale, historiske forudsætninger for forskning i heteronormativitet. Dels en feministisk tradition, dels de omtalte filosoffer, men der var også nogle, der var tidligt ude at påpege heteronormativiteten som et problem i kons- og seksualitetsdebatten. Jeg tænker f.eks. på Guy Hocquenghems bog *Le désir homosexuel* (1972), som han skrev med inspiration fra Deleuzes og Guattaris *L'Anti-Oedipe*, og som fra sin allerførste sætning vender problemet om homoseksualitet om: "Ce qui pose problème n'est pas le désir homosexuel, c'est la

peur de l'homosexualité"³. ("Problemet er ikke det homoseksuelle begær, men frygten for homoseksualitet.") Med andre ord er det ikke homoseksualiteten, der er et problem, men at heteronormativiteten definerer sig ved at ekskludere den. Men jeg tænker ikke mindst på forfatteren Monique Wittig, som er blevet kendt for udsagnet "Les lesbiennes ne sont pas des femmes" (fordi de ikke er underlagt heteroseksualiteten og derfor ikke opfylder det vigtigste kriterium for kvinders undertrykkelse) ("The Straight Mind", forelæsning 1978). Wittig udvandrede imidlertid til USA i forbindelse med bruddet mellem lesbiske og heteroseksuelle feminister, og der har hun siden bidraget til en debat, som på nogle måder leder frem til queerteorien i 1990'erne. Hendes vigtigste teoretiske tekster er samlet i *The Straight Mind and other Essays* (1992) / *La pensée straight* (2001)⁴. Monique Wittig (1935-2003) døde sidste år, men lever videre som en vigtig inspirationskilde. I 2002 blev der udgivet en samling artikler fra en konference (2001) om hendes arbejde: *Parce que les lesbiennes ne sont pas des femmes – autour de l'oeuvre politique, théorique et littéraire de Monique Wittig*⁵.

Queer i Frankrig?

Queerteorien har ikke haft nogen stor gennemslagskraft i Frankrig og holdningerne til fænomenet er delte. En af årsagerne er muligvis det amerikanske islæt, selv om jeg vil understrege, at queerteorien har givet anledning til interessant forskning mange andre steder. Desuden skyldes en del af polemikken, at ingen er enige om, hvad queerteori er, og fokuserer på forskellige dele af den forskning, der kan siges at falde inden for denne kategori. I Frankrig har nogle radikale lesbiske (som andre steder) helt forkastet den. Andre har været åbne uden at falde på knæ. Og nogle er kommet til eller

vendt tilbage til Frankrig med den i deres bagage og kan ses som dens repræsentanter i Frankrig.

Feminisme/lesbianisme

Lad mig starte med det, som har en tendens til at blive tilsidesat: den radikale lesbianisme. Et frankofont netværk har fornyligt udgivet artiklerne fra et kollokvium afholdt i 2001 med titlen *Féminisme et lesbianisme- Histoires politiques*⁶. Et interessant tema og en kompliceret problematik fordi sammenvævningerne og konflikterne mellem feminisme og lesbianisme stadig er utroligt ladede. Men selv om det er uretfærdigt, er det som om en vis tyngde præger læsningen – om det så er på grund af den historiske vægt konflikterne bærer med sig, den materialisme som forfatterne taler for, eller vanskeligheden i at bevare optimismen for den kamp de tager op. Men efter den indledende del om den politiske problematik følger dog flere dele, hvor perspektivet forskydes til diskussioner om bl.a. sprog og identitet, som virker mere dynamiske. Desuden bidrager det frankofone perspektiv og forsøget på at skue over udviklingen af feminismen og lesbianismen siden 70'erne med en påmindelse om, at før der dannes en historisk kanon, findes der en mængde individuelle agenter.

Queer-repræsentanter

Til queerteoriens repræsentanter i Frankrig hører især Marie-Hélène Bourcier og den spanskfødte Beatriz Preciado, som arbejder både i USA og Frankrig. Marie-Hélène Bourciers *Queer zones – politiques des identités sexuelles, des représentations et des savoirs*⁷ kan siges at tage en række "klassiske" queer temaer op: butch/femme, transgenre, men også s/m og "post porn". Kapitlerne i bogen danner ikke et samlet argument, men er analyser af mere eller mindre beslægtede emner. Der er

mere aktivisme og provokation end samfundsanalyse i bogens temperament. Beatriz Preciados *Le manifeste contresexuel*⁸ har en legende-provokativ tone blandet med forarget alvor. Den indeholder bl.a. en diskussion om kroppens og kroppenes hierarki. Preciado taler for en fallos løsrevet fra den mandlige krop og transformeret til et sexlegetøj, som hvem som helst kan benytte sig af. Ideen er en ironisk demontering af den magtstruktur, som kroppene er indskrevet i. En diskussion af kroppens og kroppenes hierarki er i princippet vigtigt, men man bliver hurtigt træt af dildoen som eksempel. Det andet, der slog mig, var et kapitel, som er en temmelig kryptisk kritik af Deleuze og Guattari, som hun out'er som "skabs-heteroseksuelle". Hun spiller på det sagte og det usagte og forsøger at vende skabsmetaforen om. Desværre går Preciado lidt for hurtig frem og efterlader mange huller i sin argumentation. Men frem for alt hviler hendes analyse på en sammenblanding af skrift og privatliv; det er problematisk og forenkende at tilsidesætte Deleuze og Guattari med den begrundelse, at de muligvis var hetero.

En filosofisk reaktion

En forbeholden, men reflekteret modtagelse af queerteorien finder man i Collège International de Philosophies tidsskrift *La Revue Descartes* nr. 40 (2003) med titlen *Queer: repenser les identités*. Her finder man artikler af et blandet og internationalt udvalg af forfattere, samt en række interviews med folk, som af forskellige årsager har en holdning om, hvad queer kan være i Frankrig. (Man kunne dog have håbet på et bredere udvalg (flere kvinder f.eks!), når det gælder artiklerne). Man vil både gøre queerteorien mere kendt i Frankrig, understrege den franske poststrukturalismes betydning, og undersøge hvordan queerteorien kan queeres og udvikles ved endnu en tur

over Atlanten; kort sagt: føre sig ajour og vinde slaget tilbage. Men hvis François Cusset i *French Theory* beklager sig over, at queerteorien i USA frem for alt er et campusfænomen, er det næsten en mindre politisk, mere strømnet og desværre mindre feministisk queer vi møder her, end den man kan møde andre steder.

En velkomst til det første opslagsværk

Men forskningen behøver ikke, lad os understrege det for en sikkerhed skyld, lade sig inspirere af eller kalde sig queer, for at arbejde med heteronormativitet og homoseksualitet. (Hvad havde Queer været uden Gay and Lesbian studies?). Og et sådant arbejde har for nyligt affødt et nyt leksikon udgivet af det store, nationale forlag Larousse: *Dictionnaire des cultures gaies et lesbiennes*⁹. Forfatterne har forsøgt at omfatte mange aspekter af både den mandlige og kvindelige homoseksuelle kultur (og i mindre grad den transsekuelle), selv om det ofte er svært at fremskaffe materiale om det, der har levet skjult. Derfor halter antallet af opslag om lesbisk kultur en anelse bagefter, trods en stor indsats. Opslagene omfatter ikke bare homoseksuelle kulturpersoner, men også heteroseksuelle kunstnere, forfattere m.m., som har haft betydning, opslag om politiske og videnskabelige bevægelser holdning til homoseksualitet, opslag om forskellige lande, homo-lovgivning, homo-historie og meget andet. Selv om man har valgt at holde sig til en frankofon kontekst, er der et bredt internationalt spektrum (fra Abba til Tjajkovskij). Man kan altid finde artikler, der "mangler" i et opslagsværk, og her kan man sige, at de samfundsfaglige artikler ofte er mere uddybende end f.eks. de litterære. Men det er et utroligt stort og kompetent stykke arbejde, der er gjort med redaktøren Didier Eribon i spidsen. Et nyttigt redskab, men også til nysgerrigt at bladere rundt i

og til fornøjelig læsning. Til at lede i og overraskes af. Og mig bekendt er det det eneste opslagsværk af sin slags indtil videre.

Réflexions sur la question gay

Didier Eribon er sociolog og arbejder med forskning i homoseksualitet og hans bog *Réflexions sur la question gay*¹⁰ er et eksempel på, at man ikke behøver stille sig under en angelsaksisk paraply, men kan give den angelsaksiske forskning credit, når det er fortjent. Eribon arbejder med et fransk materiale – ikke mindst Foucault, som han har forsket i, men også forfattere som Proust, Gide og Genet, som han for eksempel i *Réflexions sur la question gay* fletter ind i en diskussion, der ikke er litterær. Det er en personlig refleksion mellem det sociologiske og det psykosociale. Den tager udgangspunkt i, hvad det vil sige for homoseksuelle at vokse op og være omgivet af et konstant og konkret pres fra den heteronormative verden. En af hans teser er, at "l'injure" (den konkrete tort eller risikoen derfor) har betydning for identitetsdannelsen. En anden er, at der opstår et behov for at opfinde sig selv, en re-subjektivisering, i Oscar Wildes ord en "self-fashioning", en æstetisk skabelse af sig selv. Hos Foucault ser han de to tendenser som vejen fra en "asujettissement", hvor subjektet dannes ud fra samfundets pres til en "re-invention de soi", hvor man selv tager ordet. Med andre ord handler det om, hvordan man lever med og mod samfundets normer.

Bogen er velreflekteret og klar og har ofte velovervejede kommentarer til spørgsmål og diskussioner, som man kan nikke genkendende til. Desuden trækker den på Proust, Gide, Genet og Wilde til en slags trans-historisk læsning, hvor analyser af uddrag af litterære tekster giver en ikke uinteressant dimension til hans overvejelser om nutiden. Bogen handler især og næsten udelukkende om

mandlig homoseksualitet (som han selv gør opmærksom på og forklarer i forordet). Men faktisk er visse dele ikke uinteressante at læse selv i et bredere perspektiv.

Rejsen uden ende?

Her har jeg ud fra nylige publikationer præsenteret en lille del af det spektrum, der viser sig i køns- og seksualitetsforskningen i Frankrig. Og som jeg har forsøgt at antyde, indskriver de forskellige grupperinger sig ikke bare i forhold til hinanden, men også i forhold til historiske og geo-intellektuelle (eller geo-kulturelle) aspekter. Den franske debat giver mulighed for at se den angelsaksiske forskning om køn og seksualitet i et andet perspektiv, eller måske skulle man sige en mulighed for at være blind på en ny måde. Set fra et Skandinavisk synspunkt er det interessant, fordi det sætter fokus på vores egen reception af strømninger fra Europa og USA.

I Monique Wittig *Le voyage sans fin* (Rejsen uden ende) er Quichote kvinde, og det er ikke hende, der er skør, men de andre, der ikke kan se, at vejrmøllerne er virkelige problemer. I enhver debat om køn og seksualitet er der et stort behov for klarsynethed. Men der er også brug for både stædighed og optimisme, selv om det muligvis er, som titlen antyder, en rejse uden ende. Her har jeg omtalt nogle af de setbacks køns- og seksualitetsforskning møder i Frankrig som andre steder. Men lad mig i stedet afslutte med at understrege den vågnende opmærksomhed og energi, der er at spore. Når den angelsaksiske læsning af franske forfattere vender tilbage over Atlanten, er franske forskere nødt til at spørge sig selv, hvorfor de har kunnet læses anderledes andre steder og har givet anledning til noget, som man næsten helt har forbigået i deres hjemland. Men af dette chok udgår også fornyede refleksioner.

Noter

1. Monique Wittig: *Le voyage sans fin*, Videooptagelse af opsætningen på Petit Rond-Point, 1985, registreret af Monique Wittig og Sande Zeig, med Sande Zeig og Paule Kingleur i rollerne.
2. François Cusset: *French Theory – Foucault, Derrida, Deleuze & Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux États-Unis*, Éditions La Découverte, Paris, 2003.
3. Guy Hocquenghem: *Le désir homosexuel*, p.23, Fayard, 2000 (1972).
4. Monique Wittig: *La Pensée Straight*, Éditions Balland, 2001.
5. *Parce que les lesbiennes ne sont pas des femmes – autour de l'oeuvre politique, theorique et litteraire de Monique Wittig*, af Marie-Hélène Bourcier & Suzette Robichon (Eds.), Éditions gaies et lesbiennes, 2002.
6. *Lesbianisme et féminisme – Histoires politiques*, af Natacha Chetcuti & Claire Michard (Eds.), L'Harmattan, 2003.
7. Marie Hélène Bourcier: *Queer zones – politiques des identités sexuelles, des représentations et des savoirs*, Éditions Balland, 2001.
8. Beatriz Preciado: *Manifeste contra-sexuel*, Éditions Balland, 2000.
9. *Larousse, Dictionnaire des cultures Gays et Lesbiennes*, af Didier Eribon (Ed.), 2003.
10. Didier Eribon: *Réflexions sur la question gay*, Fayard, 1999.

Camilla Damkjær

E-mail: camilladamkjaer@hotmail.com